

UDC 159.92

DOI: 10.34671/SCH.BSR.2020.0403.0007

НЕКА ТОВА ДА СИ ОСТАНЕ МЕЖДУ НАС

© 2020

Атмаджов Лазар Стефанов, докторант

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

(4000, България, Пловдив, бул. „България“ 236, e-mail: lazar.atmadzhov@gmail.com)

Анотация. Отдавна човешкия вид познава стойността и цената на артикулите, които пупува и с които търгува. Някои цени остават трайно ниски, цената на детския смисъл, потребност и завършен живот. Стойността на детството е в контрола и желанието на друг – родител, възрастен, близък, роднина. Децата нямат контрол над своя избор и живот, но те се доверяват и отдават. Цената на детското доверие е неизмерима, цената на насилвано дете е много ниска, ръката на един човек, готов за посегне – е много тежка, силата на една дума – съкрушителна. Признавам, че насилието над деца може да се случи навсякъде, може да предизвика песимизъм за перспективите около окончателното му премахване. Независимо от това, могат да бъдат взети мерки за предотвратяване на насилието върху тях и следователно, то никога не трябва да бъде виждано като неизбежност. Ефективното предотвратяване зависи от цялостен анализ на първопричините за този проблем. Ето защо, е задължително да бъдат положени редица усилия, за да се установи защо и как се случва насилието върху деца. Само тогава правителствени и неправителствени органи, вложени в закрилата на деца, могат да разпределят своите ресурси, уверени в това, че покриват нуждите на най-уязвимите групи от деца. Както чл. 19 от КПД (Конвенцията на ООН за правата на детето) постановява, всяко дете има правото да бъде свободно от всякакви форми на насилие. Тъй като това основно право е залегнало в международното право, междуправителствени организации е добре да се стремят към улесняване за изживяването на детства свободни от насилие дотогава, когато това право стане универсална норма.

Ключови думи: деца, насилие, норма, общество, принципи, решения.

SO, THAT IS TO BE KEPT BETWEEN US

© 2020

Atmadzhov Lazar Stefanov, doctoral student

„Paisii Hilendarski“ University of Plovdiv

(4000, Bulgaria, Plovdiv, 236 Bulgaria Blvd., e-mail: lazar.atmadzhov@gmail.com)

Abstract. The human species has long known the value and price of the items it buds and trades. Some prices remain permanently low, the price of children's meaning, need and finished life. The value of childhood is in the control and desire of another - parent, adult, relative, relative. Children have no control over their choices and lives, but they trust and give. The price of a child's trust is immeasurable, the price of a violent child is very low, the hand of a person ready to reach is very heavy, the power of a word is devastating. I admit that violence against children can happen anywhere, it can cause pessimism about the prospects for its final elimination. Nevertheless, measures can be taken to prevent violence against them and, therefore, it should never be seen as inevitable. Effective prevention depends on a thorough analysis of the root causes of this problem. Therefore, it is imperative to make a number of efforts to establish why and how violence against children occurs. Only then can governmental and non-governmental bodies involved in child protection allocate their resources, confident that they meet the needs of the most vulnerable groups of children. As Art. 19 of the CRC (UN Convention on the Rights of the Child) stipulates that every child has the right to be free from all forms of violence. As this fundamental right is enshrined in international law, it is good for intergovernmental organizations to seek to facilitate the experience of child-free violence until this right becomes the universal norm.

Keywords: children, violence, norm, society, principles, decisions.

ПУСТЬ ЭТО ОСТАНЕТСЯ МЕЖДУ НАМИ

© 2020

Атмаджов Лазар Стефанов, докторант

Пловдивский университет „Паисий Хилендарский“

(4000, Болгария, Пловдив, бул. „Болгария“ 236, e-mail: lazar.atmadzhov@gmail.com)

Аннотация. Человечество давно знает ценность и цену предметов, которые он выпускает и торгует. Ценность детства заключается в контроле и желании другого - родителя, взрослого, родственника, родственника. Дети не контролируют свой выбор и жизнь, но доверяют свой выбор им. Стоимость доверия ребенка неизмерима, стоимость ребенка, подвергающегося жестокому обращению, очень мала, рука человека, готового к прикосновению, очень тяжелая, сила слова разрушительна. Мы признаем, что насилие в отношении детей может произойти где угодно, оно может вызвать пессимизм в отношении перспектив окончательной его ликвидации. Тем не менее, могут быть приняты меры по предотвращению насилия в отношении детей, и поэтому его никогда не следует рассматривать как неизбежное. Эффективная профилактика насилия зависит от тщательного анализа первопричин этой проблемы. Поэтому необходимо приложить много усилий, чтобы выяснить, почему и как происходит насилие в отношении детей. Только тогда правительственные и неправительственные органы, занимающиеся защитой детей, могут распределять свои ресурсы, будучи уверенными в том, что они удовлетворяют потребности наиболее уязвимых групп детей. Так ст. 19 КПР (Конвенция ООН о правах ребенка) гласит, что каждый ребенок имеет право быть свободным от всех форм насилия. Поскольку это основополагающее право закреплено в международном праве, для межправительственных организаций целесообразно стремиться содействовать этому, пока это право не станет универсальной нормой.

Ключевые слова: дети, насилие, норма, общество, принципы, решения.

Введение

Обществата, в които децата растат, могат да имат голямо влияние върху техния личен живот като възрастни. Има деца, които се отглеждат в спокойна и благоприятна среда, с изобилие от ресурси. В другия край на спектъра - милиони деца израстват в неблагоприятни условия, които често се проявяват в отсъствието на основните ресурси, необходими за развитието. Но неблагоприятното може да бъде и под формата на повишена експозиция на негативни събития, които формират развитието през целия живот.

Излагането на насилие в общността е едно от най-вредните преживявания, с които децата могат да се сблъскат. Оказва влияние върху това как се чувстват, мислят и действат. Насилието в общността се отнася до междуличностно насилие, което се случва в общността,

което не е извършено от член на семейството и което цели да навреди. Тя може да бъде резултат от различни обстоятелства, като се започне от насилието в съседство до продължаващите войни или граждански раздори. Следните три ситуации се считат за излагане на насилие: осъзнаване на преживяното насилие от други хора (напр. чуване за насилие), пряко жертва на насилствено деяние или свидетел на деяние на насилие, претърпяно от други лица [1, с. 7-21].

За съжаление твърде много деца и младежи по света са силно изложени на насилие в общността. Например в национално проучване в Съединените щати 55% от подрастващите съобщават, че са изпитали някаква форма на излагане на насилие в общността [2, с. 434-442]. В този контекст считам за важно уточнение, че всяко от децата има своя представа и критерии за разбирането на термина „насилие“. В днешно време този термин, често се чува от деца, които са с намалени дневни средства, поради някакво провинение. Друго често срещано явление е злоупотребата на децата със знанието за своите права. Което означава, че често на Национални телефонни линии постъпват обаждания от младежи, които информират, че са наказани да не излизат от къщи или са с отнети любими дейности – като телефон, таблет, компютър, плейстейшън. Това те го тълкуват като насилие спрямо тях и търсят варианти за подкрепа от страна на органи на реда и социални служби. Такива ситуации ясно показват размитите граници и непознаването на основни постулати в човешките и вътресемейните отношения.

В момента убийствата са втората най-често срещана причина за смърт при младежи в същата тази страна сред младежите на възраст от 10 до 24 години, въпреки че тази статистика взема предвид семейното насилие и други видове насилствена виктимизация [3]. Тези високи проценти се прилагат и за по-малко тежки форми на насилие. Например, според проучването на младежкото рисково поведение, провеждано ежегодно на национално ниво с представителна извадка от гимназисти, 32% от младите хора съобщават, че те са участвали в поне един физически бой през последната година [3]. Въпреки че насилието пресича социалните и демографските бариери, излагането на насилие в общността е по-голямо в градските центрове и в неравностойните градски райони [1, с. 7-21].

Актуални изследвания по темата

Какво е въздействието на излагането на насилие върху развитието на децата? Вече е ясно, че „насилието порожди насилие“ – което означава, че децата, изложени на насилие, са по-склонни да се окажат в капан, в цикъл на насилие, което в крайна сметка ги кара да извършват актове на насилие, включително нападение, т.е. престъпления и насилие над деца [4, с. 1678-1683]. Това важи за всички видове излагане на насилие по време на детството, включително по-специално – насилието в общността.

В тригодишната си работа с Давид, момче на прага на пълнолетие, за което имам данни, че бива осиновен, когато е на 5 годишна възраст. Той споделя, че помни осиновяването си, както и боя в двата дома, в които живее до петата си година. Излъчването на Давид изглежда налудно, празен, но укорителен поглед, истеричен и безпричинен смях, невъзможност да контролира физическата си нужда да докосва някого, незачитане на абсолютно никакви договорки, крайно ниска лична хигиена и много, много други. Присъствието му е силно направило и аз често изпитвам нежелание да сме в едно пространство, той го усеща и прави всичко възможно да ме подлуди с провокативни теми. Труден клиент, силно недоброволен. От него знам, че детството му може да се опише като „кошмарно“ от мен, от него – не. Той споделя, че си го харесва, защото имал всичко. Всичко е равно на много пари, говорим за дете на седемгодишна възраст към 2009 год. Споделя, че осиновителката му (така я нарича, не ползва думата мама), го осиновява като сам родител. Дамата живее в едно домакинство с нейния би-

ологичен брат, като в годините насам, този брат се оказва важна фигура за Давид. По данни на момчето, неговия вуйчо често започва да спи в една стая с Давид, поради липсата на интерес и любов от страна на осиновителката. В годините се наблюдава силно скачване между Давид и неговия вуйчо, момчето започва да има нощни изпускания и страхове, които водят до скубане на косата и правене на рани в лактите, посредством чоплене с нокти. Това вероятно към онзи момент е причина вуйчото да отделя повече внимание и да има легална причина да нощува в стаята на Давид. От момчето знам, че е бил на седем години, когато неговия чичо започва да блудства с Давид, което се случва на базата на договорки и взаимна изгода – подкуп. Давид е на седем години и разбира стойността на парите, които вуйчо му му предоставя. Никой не счита това за нередно, докато в един момент Давид не може да се насити на вуйчо си и започва да търси сериозни предизвикателства в техните отношения, например употребата на сила и доминиращо поведение. Това продължава до 2015 год. Давид вече е голям и умело манипулира обстановката и развива способности, с които да увлича приятели и близки в интриги. След отказ от страна на вуйчо да му предостави огромна сума пари, Давид решава да разкрие пред осиновителката си, какво се е случвало всички тези години. Ако някой все пак попита, как тази дама не е разбрала нищо – от личните ми срещи с нея се установява, че тя е ригидна на ниво емоции, силно незаинтересована за живота на Давид, налице е базова, но не и емоционална топлина и грижа. Разкривайки всичко пред нея, Давид смята, че неговата осиновителка ще му даде исканата сума, за да не се разпространява срама в малкия град, в който живее семейството. Реакцията на осиновителката е, обвинение спрямо Давид за опетняване името на рода, което е придружено с разсиновяване на момчето и връщането на рожденото му име. Днес, вече Давид е пълнолетен, като единствените умения, които притежава за оцеляване са, манипулацията, кражбата, забъркване в противозаконни дейности, въвличане на други деца, с близка до неговата история в проституция и др. Днес Давид проявява черти на наглост, безкрупност, арогантност, решеност на всяка цена, казва, че се продава евтино, но това, което откъм от клиентите си му е безценно... каквото и да е то. Аз не знам. Днес срещу неговия вуйчо се води наказателно дело за блудство и изнасилване с проява на жестокост. Остава моралният казус – какво от това, като Давид си го е искал, харесвало ли му е? Аз не знам!

Това е един страхотен пример, представен съвсем накратко, но напоен с много поука, тъга, загуби и един нерелевантен детски, а и човешки живот. Това е неспоримо доказано, че излагането на насилие, допринася за проблеми с психичното здраве през детството и юношеството, лишавайки от възможност да познаваш целостта и контраста на живота. Психологическите разстройства, включително депресия, тревожност и постравматично стресово разстройство (ПТСР) са по-чести при млади хора, изложени на насилие в общността [5, с. 345-360]. Също така много деца имат повече от един симптом или разстройство. Например, в национално проучване за излагане на подрастващи на насилие, почти половината момчета с диагноза ПТСР са диагностицирани с коморбидна депресия, а почти една трета са с нарушение на злоупотребата с коморбидни вещества. Сред момчетата с ПТСР повече от две трети са диагностицирани с коморбидна депресия, а една четвърт са с нарушение във функциите на паметта, както е налице и злоупотребата с коморбидни вещества [6, с. 692-700].

Показано е, че симптомите на ПТСР са свързани с излагане на насилие в общността постепенно; всъщност по-високото ниво на експозиция е свързано с повишена експресия на симптомите [2, с. 434-442]. По време на юношеството симптомите на ПТСР могат да се проявят чрез аутсорсинг поведение, когато младите хора са свръхвъзбудени и твърде бързи, за да възприемат

заплаха; обратно, те могат да изглеждат депресирани и оттеглени. Изследванията обикновено показват различията между половете в развитието, като момчетата проявяват склонност към по-неприемливо и безразсъдно поведение, докато при момичетата се наблюдават по-депресирани състояния, след излагане на насилие в общността [7, с. 782-188]. Възможно е много да се говори по тази тема, както и да се търсят друг тип зависимости между насилието и реактивното детско поведение. Важно е да се вземе под внимание степента на привързване на юношата към дадената общност, неговата принадлежност към нея, влиянието, което групата оказва. Така например, отделния участник в групата е възможно да гадае какви очаквания има групата от него и да се опитва да оправдае тези очаквания. Копиращото поведение също е доста характерно за такъв тип общностни отношения, невинаги отделният индивид е съгласен с групата, но опозицията му би могла да застраши оставането му в тази общност. Често юношеските връзки са нетрайни и обикновено базирани на временна нужда и принадлежност, които нужди с опита и времето се измезват.

В допълнение към документирането на въздействието на насилието върху детското развитие, все по-голям брой изследвания, изследват процесите, залегнали в разнородността на това въздействие, особено за деца на различна възраст. Излагането на насилие влияе върху развитието в множество области и на различни етапи на развитие. Той може да повлияе на неврологичното, физическото, емоционалното и социалното развитие на децата, което често води до каскада от проблеми, които пречат на адаптацията. При много малки деца многократното излагане на насилие в общността може да допринесе за трудности при формирането на положителни отношения на доверие, необходими за изследване на средата им и за развиване на чувство за сигурност [8, с. 782-188]. Трудностите при формирането на тези връзки на привързаност могат да пречат на развитието на чувство на доверие към другите и да компрометират междуличностните отношения в зряла възраст. Особено притеснителен е ефектът от излагането на насилие върху развиващия се мозък на детето. Тъй като мозъкът се развива последователно, нарушенията, преживени в началото на живота, могат да предизвикат негативна физиологична верига на развитие, която става все по-трудна за прекъсване. Невробиологичните адаптации, които позволяват на децата, „инкубирани в терор“, да оцелеят в насилствена среда, в крайна сметка могат да доведат до насилие и проблеми с психичното здраве, дори когато тези механизми вече не са адаптирани [9, с. 124-148].

Човешкото оцеляване зависи от активирането на реакцията „бягай или се бий“, когато има потенциални заплахи. Но при някои деца високото излагане на насилие в общността създава вечно състояние на страх, което непрекъснато активира механизма за реакция на стрес на централната нервна система. Това предсказва множество проблеми в развитието, включително свръхчувствителност към външни стимули, интензивни изблици и проблеми с регулирането на влиянието [10, с. 48-63]. Тези реакции правят индивида по-уязвим към психичните проблеми, когнитивните изкривявания и проблемното поведение. Най-добрата илюстрация на връзката между излагането на насилие в общността, социалното и когнитивно развитие и поведение е открита в изследването на механизмите, участващи в цикъла на насилието. С напредване на възрастта на децата и усъвършенстване на познавателното си разбиране за социалния свят, невротизираният програмиране, свързано с ранното излагане на насилие, лесно може да се прояви в предубеден мироглед. При някои деца (особено момчетата) този процес може да доведе до свръх-бдителност към заплахата, лошо приписване на намерения и готовност за одобрение на насилието [11, с. 445-479]. Тези модели на познание стават все по-стабилни с течение на времето

и могат да доведат до характерните модели на мисли и действия, свързани с неприемливо, разрушително и насилствено поведение [12, с. 74-101]. Накратко, тези интернализирани модели на необходимостта и уместността на агресията служат като механизми, чрез които насилието в общността допринася за последваща агресия и насилие [13, с. 1507-1522].

Нужда от допълнителни проучвания

Насилието в общността не се случва без основание. Често се случва едновременно с други видове – физическо, сексуално, емоционално, пренебрегване. По-специално, семейството е основният източник на излагане на насилие сред малките деца, въпреки че тази фамилна експозиция често е по-висока сред децата, живеещи в много насилни общности [8, с. 782-188; 9, с. 124-148]. Някои изследвания са насочени към значението на различните нива на екологичния контекст, но повечето все още изследват ефектите на излагане на насилие в един контекст. В допълнение, децата и младежите, изложени на високо ниво на насилие в общността, обикновено са обект на други стресови фактори или рискови фактори в тяхната общност, семейство или група връстници. Важно е проучванията да разделят ефектите на различни стресови преживявания върху развитието и да определят уникалния принос на излагането на насилие. Като цяло изследванията събират всички форми на излагане на насилие под понятието „излагане на насилие“ и третират това понятие като уникално явление. Малко проучвания са разгледали отделните ефекти от слушане за насилие, свидетелство за насилие или преживяване на насилие. Тези ефекти също могат да вариат според възрастта. Бъдещите изследвания могат да се базират на проучвания за устойчивост (или адаптиране в контекста на неблагоприятно положение), за да се подчертаят индивидуалните и контекстуални фактори, които благоприятстват адаптирането в насилствен контекст. Тези фактори са от критично значение за превенция и намеса (въпреки че очевидно идеалната намеса би била тази, която би намалила нивата на излагане на насилие). Доброто адаптиране в нехомогенна и застраваща среда само по себе си може да се счита за патология, която напред във времето може сериозно да ограничи взаимодействието на индивида с други общности. Стеснения мироглед, усещането, че заслужава това да му се случва, особено ако насилието е от близки хора, придружено с послания за любов и значимост („те ме бият, защото ги е грижа за мен, искат да стана човек“). Този модел обикновено трудно работи извън кръга, който упражнява насилието, светът не е толерантен към подобно отношение. Срещата с насилвания индивид с други общности може да окаже силно влияние върху представата за себе си, срещайки неодобрение в лицето на другите, неодобрение от това, какъв е. Често пъти насилието поставя детето в ситуация на зависимост, на доброто познато, така то може да предвиди поведението на родителите си, имайки готовност да реагира, да се защити, но не и да прекъсне този вътрешносистемен цикъл. Нерядко юношите влизат в ролята на защитник на по-слабия родител, заемайки неговата морална и етична страна (ако насилието е от страна на единия родител спрямо другия). По този начин детето става защитник на единия и съдник на другия си родител, поставяйки себе си в нехарактерна роля, от която може да остане разочарован, ако не я изпълнява според очакванията си, или според очаквания на родителя – жертва.

Заклучение

В САЩ и Европа, децата често са изложени на високо ниво на насилие в общността. Според оценки, получени от последните проучвания, над 50% от децата и младежите са били изложени на насилие в общността до известна степен. Доказано е, че това излагане има отрицателно въздействие върху развитието и може да доведе до увеличаване на емоционалните, социалните и поведенческите проблеми. Силна констатация в ли-

тературата е връзката между излагането на насилие и последващото извършване на такова, което е известно като „цикъл на насилие“. С други думи, децата, които стават свидетели или изпитват насилие, е по-вероятно да го използват по време на своето съзряване и зряла възраст, като един добре познат и усвоен модел на поведение, непознавайки друг. Ефектите от излагането на насилие са особено проблематични при малки деца; доказано е, че влияят отрицателно върху развитието на мозъка. Нарушенията, срещани в началото на живота, могат да задействат физиологична верига на развитие, която става все по-трудна за прекъсване. Освен че проявяват по-агресивно поведение, младите хора, изложени на насилие в общността, страдат по-често от психиатрични разстройства, включително депресия, тревожност и посттравматично стресово разстройство (ПТСР). Въпреки това, повечето млади хора, които израстват в насилствена среда, не съобщават за влошено психично здраве или поведенчески проблеми; следователно ще са необходими повече изследвания, за да се разберат специфичните механизми на устойчивост [14, с. 256-312]. Безспорно е, че предвид мащаба на излагане на насилие в общността, най-важната стъпка е да се работи съвместно за намаляване на насилието в средата, в която растат децата. Има няколко примера за стратегии за намаляване на насилието в общността, за които е допуснато, че действат. Родителите също могат да ограничат излагането на децата си, дори в по-насилни квартали, като внимателно наблюдават и контролират дейностите им. Те могат също така да намалят излагането на насилие в други контексти, например, като ограничат излагането на деца на насилствени телевизионни предавания, филми и видео игри.

СПИСЪК НА ЛИТЕРАТУРАТА:

1. Richters, J. E., and Martinez, P. E. (1993). *The NIMH community violence project: I. Children as victims of and witnesses to violence*. *Psychiatry*, 56, p.7-21.
2. McCart, M., Smith, D. W., Saunders, B. E., et al. (2007). *Do urban adolescence become desensitized to community violence? Data from a National Survey*. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77, 3, p.434-442.
3. Centers for Disease Control and Prevention (CDC, 2011). *Youth violence statistics*. Available at: http://www.cdc.gov/violenceprevention/youthviolence/stats_at-a_glance/index.html. Accessed November 11, 2011.
4. Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (1990). *Mechanisms in the cycle of violence*. *Science*, 250, p.1678-1683.
5. Sheidow, A., Gorman-Smith, D., Tolan, P. H., & Henry, D. (2001). *Family and community characteristics: Risk factors for violence exposure in inner-city youth*. *Journal of Community Psychology*, 29, p.345-360.
6. Kilpatrick, D. G., Smith, D. W., Saunders, B. E. et al. (2007). *Violence and risk of PTSD, major depression, substance abuse/dependence, and comorbidity: Results from the National Survey of Adolescents*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, p.692-700.
7. Attar, B., Guerra, N. G., & Tolan, P. (1994). *Neighborhood disadvantage, stressful life events, and adjustment in elementary school children*. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23, 394-400.
8. Osofsky, J. D. (1995). *The effect of exposure to violence on young children*. *American Psychologist*, 50, p.782-188.
9. Perry, B. D. (1997). *Incubated in terror: Neurodevelopmental factors in the 'cycle of violence'*. In J. Osofsky (Ed.), *Children, youth, and violence: The search for solutions* (pp. 124-148). New York: Guilford Press.
10. Pynoos, R. (1990). *Post-traumatic stress disorder in children and adolescents*. In B. Garfinkel, G. Carlson, & E. Weller (Eds.), *Psychiatric disorders in children and adolescents* (pp. 48-63). Philadelphia, PA: W.B. Saunders.
11. Margolin, G., & Gordis, E. B. (2000). *The effects of family and community violence on children*. *Annual Review of Psychology/Annual Reviews*. Vol. 51, p.445-479.
12. Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). *A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment*. *Psychological Bulletin*, 115, p.74-101.
13. Guerra, N. G., Huesmann, L. R., & Spindler, A. (2003). *Community violence exposure, social cognition, and aggression among urban elementary-school children*. *Child Development*, 74, p.1507-1522.
14. Guerra, N. G. (1997). *Intervening to prevent childhood aggression in the inner city*. In J. McCord (Ed.), *Violence and childhood in the inner city* (pp. 256-312). Guggenheim Foundation/Cambridge University Press.

The article was received by the editors 04.07.2020

The article was accepted for publication 27.08.2020